

ПЕНІТЕНЦІАРНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.013.42

Караман О. Л.

ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ З НЕПОВНОЛІТНИМИ ЗАСУДЖЕНИМИ В СПЕЦІАЛЬНІЙ ВИХОВНІЙ УСТАНОВІ

Узятий Україною курс на інтеграцію в Європейський союз зобов'язує проведення докорінного реформування всіх галузей суспільного життя, зокрема й пенітенціарної системи. Реформування вітчизняної пенітенціарної системи передбачає передусім гуманізацію, педагогізацію та соціальну переорієнтацію процесів призначення, виконання та відбування покарань засудженими, приведення їх у відповідність до міжнародних та європейських стандартів.

Першим кроком у реформуванні пенітенціарної системи України було прийняття у 2003 р. нового Кримінально-виконавчого кодексу та визначення в ньому мети пенітенціарного процесу – ресоціалізації засуджених, а одним з провідних засобів – соціально-виховну роботу [1, с. 6].

З того часу почали розвиватися наукові дослідження з пенітенціарної тематики. Так, у контексті теми нашої статті *ресоціалізацію як мету та результат соціально-виховної роботи із засудженими* було обґрунтовано в працях таких учених, як О. Бандурка, О. Беца, Т. Белавіна, І. Богатирьов, В. Васильєв, Ю. Гарасимов, М. Гевко, С. Горенко, Я. Гошовський, Н. Калашник, В. Кривуша, С. Кушнарєв, В. Лютий, В. Наливайко, О. Неживець, Н. Олексюк, О. Павлик, Г. Радов, Л. Ростомова, Н. Савчук, М. Садовніков, В. Синьов, В. Сулицький, В. Трубников, С. Харченко, М. Фіцула, І. Ярмиш, А. Яровий та ін. *Зміст та технології соціально-виховної роботи* персоналу пенітенціарних установ та різнопрофільних соціальних інституцій із засудженими було розкрито в роботах таких дослідників, як В. Бадира, Л. Завацька, І. Зверєва, П. Вівчар, В. Вітвіцька, М. Галагузова, С. Горенко, В. Дрижак, В. Жуков, Т. Журавель, С. Замула, О. Караман, В. Коваль, І. Ковальова, А. Капська, В. Лютий, В. Нікітін, В. Оржеховська, О. Пилипенко, В. Синьов, А. Смоктей, А. Сухов, О. Третяк, Н. Харченко, С. Харченко, С. Чебоненко, М. Фіцула та ін.

Метою ж нашої статті стало узагальнення досвіду організації соціально-виховної роботи з неповнолітніми засудженими в Перевальській виховній колонії Луганської області на основі обґрунтованих ученими та ретельно розроблених й описаних нами в попередніх статтях змісту й технологій (форм, методів) соціально-виховної роботи із засудженими, спрямованої на їхню ресоціалізацію.

Соціально-виховну роботу із засудженими здійснюють на основі ст. 123, 124, 127, 128 КВК України [1] та „Положення про порядок реалізації у виправних та виховних колоніях програм диференційованого виховного впливу на засуджених до позбавлення волі”, затвердженого наказом ДДУПВП від 17.06.2004 р. № 116 [2].

Суб'єктами соціально-виховної роботи постає весь персонал колонії та безпосередньо начальники відділень соціально-психологічної служби (СПС), старші вихователі, вихователі, інспектор з фізичного виховання й спорту, інспектор зі звільнення.

Відповідно до чинного кримінально-виконавчого законодавства основними напрямками соціально-виховної роботи із засудженими є:

– спеціально організоване всебічне *правове, трудове, морально-етичне, художньо-естетичне, фізичне, санітарно-гігієнічне, релігійне виховання*;

– участь засуджених у програмах диференційованого виховного впливу з урахуванням соціально-демографічних особливостей, ступеня соціально-педагогічної занедбаності та потреб засуджених: „*Освіта*”, „*Професія*”, „*Правова просвіта*”, „*Духовне відродження*”, „*Творчість*”, „*Фізкультура і спорт*”, „*Подолання алкогольної та наркотичної залежності*”, „*Підготовка до звільнення*”.

В основу організації соціально-виховної роботи з неповнолітніми засудженими було покладено розроблений нами зміст Квартальних планів соціально-виховної роботи у відділенні СПС. Структурно кварталний план складається з одинадцяти розділів, основні з яких відбивають напрями виховної роботи із засудженими (правове, моральне, естетичне, трудове, санітарно-гігієнічне, фізичне) та організацію роботи самодіяльних організацій (ради колективу засуджених, гуртків та секцій).

Організація роботи самодіяльних організацій засуджених стала першим напрямом реалізації кварталних планів та одним з провідних чинників підвищення ефективності виховного процесу в колонії щодо досягнення мети ресоціалізації, адже вони сприяли розвитку в засуджених корисної ініціативи, соціальної активності, здорових міжособистісних взаємовідносин, участі у вирішенні питань організації праці, навчання, відпочинку, побуту, впливу на виправлення засуджених, розвитку корисних соціальних зв'язків тощо.

Основними формами роботи самодіяльних організацій неповнолітніх засуджених стали *органи самоврядування та гуртки (секції) за інтересами*.

Органи самоврядування були представлені Радами колективу засуджених колонії та відділень СПС. Раду колективу засуджених відділення обирали на загальних зборах засуджених або на зборах представників відділення відкритим голосуванням. До складу ради входили голова ради та члени, відповідальні за напрями роботи, а також бригадири на виробництві. Склад ради затверджував начальник відділення СПС.

Діяльність ради колективу засуджених спрямовував начальник відділення на вирішення питань організації вільного часу, побуту, праці та навчання засуджених. Засідання ради колективу засуджених відділення проводили залежно від необхідності. Вони періодично звітувалися про свою роботу на зборах засуджених. Рішення, прийняті радами колективів, затверджувала адміністрація установи.

Зі складу голів рад колективів засуджених відділень обирали раду колективу засуджених колонії. Її склад затверджувався наказом начальника установи.

Щодо іншої форми самодіяльних організацій засуджених – гуртків та секцій, то їх створювали за інтересами відповідно до природних обдарувань та творчих нахилів і потреб засуджених, виявлених під час діагностики. Так, на базі відділень СПС Перевальської виховної колонії було створено:

- гуртки технічної творчості (виготовлення різних механізмів, приладів, інструментів тощо та їхніх макетів);
- гуртки народного ремесла та декоративно-прикладного мистецтва (різьблення по дереву, карбування металу, вишивка, випалювання, інкрустація соломкою, флористика, малювання тощо);
- музичні гуртки (гра на інструментах, спів);
- хореографічні гуртки (народні, сучасні танці);
- театральні гуртки;
- бібліотечні гуртки;
- спортивні секції з футболу, волейболу, настільного тенісу.

Для проведення виховних заходів у кожному відділенні СПС функціонували кімнати виховної роботи, які були облаштовані наочною інформацією з правової тематики, телевізором та DVD, що надавали можливість вихованцям переглядати та прослуховувати тематичні телепередачі, кінофільми та музичні твори.

Крім занять за інтересами у вільний час, обов'язковим було проведення виховних заходів з усіма засудженими відповідно до напрямів виховної роботи та програм диференційованого виховного впливу.

Так, здійснюючи *правове виховання* із засудженими (змістом якого стала пропаганда правових знань, пояснення сутності чинних законів України, прищеплення поваги до законів, вимог режиму, правил внутрішнього розпорядку, ознайомлення засуджених з їхніми обов'язками і правами, розвіювання версій про непричетність до злочину та несправедливість кримінального покарання тощо), було організовано:

- лекції, бесіди, вечори запитань та відповідей, години спілкування, диспути на правову тематику: „Новий Кримінально-виконавчий кодекс України”, „Права та обов'язки засуджених”, „Місце відбування покарання та його зміна”, „Режим в місцях позбавлення волі”, „Труд та освіта засуджених”, „Заохочення та стягнення, застосовувані до засуджених”, „Загальногромадянські правові питання під час відбування покарання”, „Порядок звернень, подання пропозицій, заяв та скарг”, „Амністія й помилування”, „Звільнення від покарання та його наслідки”, „Українське законодавство з прав дитини: Конвенція ООН про права дитини”, ЗУ „Про охорону дитинства”, „Про попередження насильства в сім'ї”, „Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі”, „Конституція України – новий етап розвитку вітчизняної державності і права”;
- тренінг „Знаємо та реалізуємо свої права”;
- інформаційні години „Важливі події в Україні та світі”;
- виховні заходи з нагоди святкування Дня конституції, Дня незалежності, Дня перемоги, Дня захисників вітчизни та ін.;
- зустрічі з представниками суду, прокуратури, ОВС;
- читання та обговорення газети „Закон і право”; перегляд телепередач та прослуховування радіопередач на правову тематику;
- ділова гра „Судове засідання” (зі скоєння різних видів злочинів);
- юридичні консультації;
- розповсюдження наочної інформації на правову тематику;
- оформлення куточків правових знань;
- розгляд заяв, пропозицій та скарг засуджених;
- прийом засуджених з особистих питань.

Засуджені, які мали низький рівень правової свідомості та негативні кри-

мінально-правові характери цілеспрямовано брали участь у програмі диференційованого виховного впливу „Правова просвіта”.

До участі у правовому вихованні засуджених було залучено персонал відділів режиму, охорони та оперативної роботи, з контролю за виконанням судових рішень, Кримінальну міліцію у справах дітей, ЦСССДМ, Громадську організацію „Луганська обласна група медіації”, Луганський обласний благодійний фонд „Підліток”, Громадську організацію військово-патріотичне об'єднання „Каскад”; представників суду, прокуратури ОВС.

Морально-етичне виховання, що було спрямоване на озброєння засуджених знаннями про норми моралі та етики нашого суспільства, формування морально-етичних переконань, почуттів, навичок та звичок позитивної поведінки, здійснювали за допомогою таких форм:

– лекції, бесіди, дискусії, виховні години: „Мораль та її функції”, „Категорії етики”, „Гуманізм у відносинах між людьми”, „Добро і зло”, „Дружба та її значення в житті людини”, „ЕТИКЕТка”, „Звичаї народу”, „Яким повинен бути чоловік (жінка)”;

– етичні та культурологічні проповіді кожного тижня за темами: „Коллектив”, „Егоїзм”, „Згряя”, „Бути цікавим”, „Вона його чекає”, „Досягти чого-небудь у житті”, „Ніхто не знає, що з ним буде”, „Життя людини дуже коротке”, „Краса врятує світ”, „Добрі та погані думки”;

– тренінгові програми: „Моральні цінності”, „Я – чуйна людина”;

– вечір поезії „Усьому початок є любов”;

– курс морального виховання „Етика”;

– виховні заходи та театралізовані вистави, присвячені народним традиціям, звичаям та обрядам: „Святий Миколай”, „В гостях у Діда Мороза”, „Новорічні цікавинки світу”, „Зимові забави, свята та обряди”, „Святвечір”, „Різдво Христове”, „Різдвяний вертеп”, „Свято всіх закоханих”, „Шануємо всіх жінок світу”, „На Івана Купала”, „Свято весни”, „Жнивки”, „Осінній бал”, „Козацькі розваги”;

– круглі столи: „Душі людської доброта”, „Що таке гарно і що таке погане” тощо.

Засуджених, які мали спотворені моральні цінності та виявляли аморальні вчинки, залучали до участі в програмі диференційованого виховного впливу „Духовне відродження”.

До морально-етичного виховання засуджених залучалися громадська організація військово-патріотичне об'єднання „Каскад”, Луганський обласний благодійний фонд „Підліток”, Перевальське міське відділення Червоного Хреста, Луганський полк міжнародної громадської організації „Козацтво Запорізьке”, Інститут культури і мистецтв ЛНУ імені Тараса Шевченка, ЦСССДМ, релігійні організації.

Інший напрям роботи – *художньо-естетичне виховання* – передбачав передачу засудженим естетичних і художніх знань, формування в них естетичних потреб і почуттів, здібностей правильно розуміти й оцінювати красиве в навколишньому, виховання естетичного смаку та ідеалів, прагнення щодо перетворення навколишнього середовища за законами краси й гармонії. Із засудженими було проведено:

– лекції, бесіди, круглі столи, тематичні вечори, конференції, спрямовані на ознайомлення з видами та творами мистецтва: образотворче (живопис (пейзаж, портрет, натюрморт, жанрова картина); графіка (книжкова, силуетна, анімаційна, плакатна); скульптура (опукла, рельєфна, декоративна, ані-

малістична, портретна); декоративно-ужиткове (писанкарство, витинанки, кераміка, народні іграшки, розпис, народне малярство); хореографічне (класичні, народні, сучасні, бальні танці); музичне (народна, класична, популярна, різні жанри сучасної музики); літературна творчість (жанри поезії, прози); кіно, театр;

- виховні заходи: „Країна мистецтв. Музи”, „Витвори мистецтва з металу”;
- усний журнал „Музичний калейдоскоп”;
- цикл занять з розвитку образотворчих здібностей;
- вечори поезії вихованців;
- гра-конкурс „Викрадена картина”;
- конкурси на кращий твір, виконання пісні, вірша, танцю, театралізованої сценки, виріб;
- Шевченківські свята;
- виставки художньої творчості засуджених;
- організація гуртків за видами мистецтва: музика (гра на інструментах, спів), хореографія (народні, сучасні танці), образотворче та декоративно-прикладне мистецтво, театр;
- підготовка та участь у щорічному міжнародному фестивалі самодіяльної художньої творчості „Червона калина”;
- святкові концерти художньої самодіяльності засуджених;
- перегляд, прослуховування та обговорення радіопередач, музики, телепередач, документального та художнього кіно;
- зустрічі із сучасними письменниками, художниками, композиторами тощо.

Найбільш обдарованих засуджених було залучено до участі в програмі диференційованого виховного впливу „Творчість”.

До участі в художньо-естетичному вихованні засуджених було запрошено діячів культури й мистецтва Луганських обласних театру ляльок, російського драматичного театру, українського музично-драматичного театру, філармонії, художнього музею, центру народної творчості, студентів Інституту культури і мистецтв ЛНУ імені Тараса Шевченка.

Одним із провідних засобів виправлення й ресоціалізації засуджених було *трудове виховання*, змістом якого стало залучення засуджених до трудової діяльності з метою психологічної, практичної та моральної підготовки до участі в суспільно-корисній праці після звільнення. Для досягнення цієї мети із засудженими було організовано:

- лекції, бесіди, спрямовані на ознайомлення з різними видами трудової діяльності людей, особливостями різних професій, а також за темами: „Умови праці засуджених до позбавлення волі”, „Дотримання правил техніки безпеки та охорона праці”, „Залучення засуджених до суспільно-корисної праці”, „Нарахування та відрахування із зарплати засуджених”;
- профорієнтаційну гру „Вибір профілю”;
- трудове змагання на виробництві;
- конкурс „Кращий за професією”;
- оформлення стенду „Кращий на виробництві”;
- роботу школи передового досвіду;
- роботу гуртків технічної творчості;
- навчально-продуктивну працю на виробництві (пошив поліпропіленових сумок, виготовлення шлакоблоку, тротуарної плитки, паперових мішків, перетяжка меблів) та суспільно-корисну працю з господарського обслуговування та самообслуговування.

Засуджених, які не мали робітничої професії, залучали до участі в програмі диференційованого виховного впливу „Професія” та навчання в ПТУ.

Основними суб'єктами трудового виховання в колонії та ресоціалізуючому середовищі стали майстри виробничого навчання та з виробництва, працівники підсобного господарства колонії, піклувальна рада при виховній колонії, центри зайнятості, молодіжний центр праці, державні і приватні підприємства м. Луганська і Перевальського району, громадська організація „Перевальська міська спілка підприємців”.

Змістом *фізичного виховання* засуджених став розвиток фізичної сили та витривалості, удосконалення спортивних досягнень у певних видах спорту, формування переконання в дотриманні здорового способу життя, виховання морально-вольових якостей. Під час дослідно-експериментальної роботи з організації фізичного виховання було проведено:

– лекції та бесіди, спрямовані на залучення вихованців до занять фізкультурою і спортом, здорового способу життя: „Спорт – основа здоров'я”, „Вплив фізичних вправ на організм людини. Лікувальна фізкультура”, „Види спорту”, „Видатні спортсмени”, „Твоє здоров'я – у твоїх руках”, „Здоровий спосіб життя та його дотримання”, „Вплив алкоголю на організм людини”, „Профілактика захворювання ВІЛ/СНІД серед засуджених установи”, „Обережно! Наркотики!”, „Ще раз про куріння”;

– конференцію „Історія розвитку Олімпійських ігор”;

– щоденну фізичну зарядку;

– роботу спортивних секцій з футболу, настільного тенісу, волейболу; заняття з легкої та важкої атлетики, шахів, шашок, армлеслінгу;

– змагання, турніри, спартакіади в особистій першості, між групами відділення, між відділеннями, між колонією та місцевими командами;

– спортивні свята: „Спортивно-історична гра”, „Спорт у моєму житті”, „Спритні та кмітливі”;

– курс розвивальних занять „Без наркотиків!”;

– тренінги: „Твоє життя – твій вибір”, „Я та здоровий спосіб життя”;

– виховний захід „Наркоманія – знак біди”;

– оформлення стенду „Кращий спортсмен відділення”.

Засуджених, які мали особливі досягнення в спорті, та, навпаки, фізично не розвинені, залучали до програми диференційованого виховного впливу „Фізкультура і спорт”.

Активними учасниками організації фізичного виховання в колонії стали інспектор з фізичного виховання і спорту колонії, Луганська обласна спеціалізована дитячо-юнацька спортивна школа олімпійського резерву „Олімпійська надія”, Інститут фізичного виховання і спорту ЛНУ імені Тараса Шевченка, Дитячо-юнацька спортивна школа м. Перевальська; Ресурсний центр „Здоровий спосіб життя та робота з молоддю”, Луганський обласний центр з профілактики та боротьби зі СНІДом, Луганський обласний наркологічний диспансер, Благодійний фонд „Анти-СНІД”.

Санітарно-гігієнічне виховання засуджених було спрямоване на санітарно-гігієнічну просвіту, пропаганду санітарно-гігієнічних знань та вмінь, прищеплення навичок дотримання санітарно-гігієнічних норм і правил. Основними формами санітарно-гігієнічного виховання засуджених стали:

- лекції та бесіди: „Дотримання санітарії та гігієни в умовах виховної колонії”, „Профілактика туберкульозу”, „Профілактика кишкових захворювань”;
- тренінг „Прояви турботи та обачливості”;
- виховні заходи: „Екологія і ми”, „Наше здоров'я в наших руках”;
- оформлення наочної інформації та розповсюдження буклетів щодо дотримання санітарно-гігієнічних норм та правил;
- підтримка санітарно-гігієнічного стану відділення, дотримання правил санітарної гігієни.

Суб'єктами санітарно-гігієнічного виховання засуджених поставили медична частина колонії, начальники відділень СПС, вихователі.

Під час *релігійного виховання* засуджених, змістом якого було забезпечення свободи сповідувати будь-яку релігію або виражати переконання, пов'язані зі ставленням до релігії, позитивний вплив на почуття, поведінку, свідомість засуджених засобами проведення богослужінь та релігійних обрядів, використання діяльності служителів культу як засобу поглиблення виховного процесу, задоволення духовних потреб засуджених, надання їм соціально-психологічної підтримки, було організовано:

- лекції, бесіди: „Біблійські притчі про створення світу”, „Що таке Ветхий Завіт?”, „Про Божу Матір”, „Хто був Ісус Христос”, „Життя Ісуса Христа”, „Учіння Ісуса Христа”, „Чи є життя після смерті?”, „Про ангелів”, „Про святих”, „Про чудеса”, „Наука і віра”, „Що таке Церква”, „Як було засновано Церкву”, „Про православні храми”, „Про ікони”, „Про священослужителів”, „Сенс богослужіння”, „Про каяття”;

- заняття за програмою „Біблійна історія та християнська етика”;
- організація гуртка з вироблення виробів релігійної тематики;
- відвідування каплички на території колонії;
- участь засуджених у богослужіннях, проповідях, обрядах, сповідях;
- користування релігійною літературою, іншими предметами й матеріалами релігійного призначення;
- організація зустрічей з представниками релігійних конфесій.

Соціально й педагогічно занедбаних засуджених було залучено до участі в програмі диференційованого виховного впливу „Духовне відродження”.

У релігійному вихованні засуджених безпосередню участь брав настоятель церкви Олександра Невського Української Православної Церкви Луганської Єпархії смт. Селезнівки Перевальського району отець Олексій, представники Християнської місії „Євангельське милосердя” та інших релігійних конфесій.

Загалом виховна робота із засудженими в поєднанні правового, морально-етичного, художньо-естетичного, трудового, фізичного, санітарно-гігієнічного, релігійного виховання з програмами диференційованого виховного впливу „Правова просвіта”, „Духовне відродження”, „Творчість”, „Фізкультура і спорт”, „Подолання алкогольної та наркотичної залежності” сприяла всебічному вихованню й розвитку всіх сфер особистості засудженого, а також досягненню мети пенітенціарного процесу – ресоціалізації неповнолітнього та реінтеграції його в суспільство після звільнення. Подальшим кроком нашої дослідно-експериментальної роботи буде здійснення аналізу ефективності соціально-виховної роботи з неповнолітніми засудженими на основі використання критеріальної бази та комплексу діагностичних методик.

Література

1. **Кримінально-виконавчий** кодекс України. – Х. : ПП „ІГВІНІ”, 2007. – 96 с.
2. **Положення** про порядок реалізації у виправних та виховних колоніях програм диференційованого виховного впливу на засуджених до позбавлення волі : наказ ДДУПВП від 17.06.2004 р. № 116. – К. : ДДУПВП, 2004. – 20 с.

* * *

Караман О. Л. Досвід організації соціально-виховної роботи з неповнолітніми засудженими в спеціальній виховній установі

У статті узагальнено досвід організації соціально-виховної роботи з неповнолітніми засудженими в спеціальній виховній установі на основі розроблених змісту та технологій у межах усебічного правового, трудового, морально-етичного, художньо-естетичного, фізичного, санітарно-гігієнічного, релігійного виховання, участі засуджених у програмах диференційованого виховного впливу з урахуванням соціально-демографічних особливостей, ступеня соціально-педагогічної занедбаності та потреб засуджених.

Ключові слова: соціально-виховна робота, неповнолітній засуджений, спеціальна виховна установа.

Караман Е. Л. Опыт организации социально-воспитательной работы с несовершеннолетними осужденными в специальном воспитательном учреждении

В статье обобщен опыт организации социально-воспитательной работы с несовершеннолетними осужденными в специальном воспитательном учреждении на основе разработанных содержания и технологий в рамках всестороннего правового, трудового, морально-этического, художественно-эстетического, физического, санитарно-гигиенического, религиозного воспитания, участия осужденных в программах дифференцированного воспитательного воздействия с учетом социально-демографических особенностей, степени социально-педагогической запущенности и потребностей осужденных.

Ключевые слова: социально-воспитательная работа, несовершеннолетний осужденный, специальная воспитательное учреждение.

Karaman O. L. Experience of the organization of social and pedagogical work with juvenile convicts in the special educational institution

This article presents the experience of the organization of social and pedagogical work with juvenile convicts in the special educational institution on the basis of content and technology developed in the framework of a comprehensive legal, labor, moral, artistic, aesthetic, physical, hygiene, religious education; participation in programs convicted differentiated educational impact, taking into account social and demographic characteristics, and the degree of social and pedagogical neglect and needs of prisoners; government agencies and creative associations (technical circles, music, choreography, theater, art, sports clubs).

The participation of multidisciplinary social institutions in achieving the goals of social and pedagogical work – resocialization of prisoners: the centers of social services for the family, children and youth, employment centers, the criminal police for children, the court, prosecutor's office, universities, businesses, cultural, sports and health institutions, public and religious organizations.

Key words: social and pedagogical work, juvenile convict, a special education institution.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2013 р.

Прийнято до друку 26.04.2013 р.